

pod red. J. Michalewicza,

Wstęp z: Inwentarz akt wydziałów i studiów Uniwersytetu Jagiellońskiego 1850-1939 (1954), Kraków 1997, s. 441-477.

MIECZYŚLAW BARCIK

KOMISJA RZĄDOWA EGZAMINACYJNA (PAŃSTWOWA KOMISJA DLA TEORETYCZNYCH EGZAMINÓW PRAWNICZYCH) W KRAKOWIE¹ (1850 – 1932)

I. Zarys dziejów komisji. Kancelaria i opis zespołu

I. 1. Zarys dziejów komisji

Utworzenie rządowych (państwowych) komisji egzaminacyjnych, mających oceniać uzdolnienia kandydatów do służby publiczno-państwowej zapowiedział minister Leo Thun w projekcie organizacji studiów prawniczych, przedłożonym 22 VII 1850 r. do aprobaty cesarzowi Franciszkowi Józefowi I².

Zawarte w tym projekcie główne założenia organizacyjne rozwinięte zostały w rozporządzeniu Ministerstwa Wyznań i Oświaty z 2 X 1855 r.³ o *uregulowaniu studiów prawa i nauk politycznych*. Wydziały prawa uniwersytetów potraktowano w nim jako studium zawodowe, mające przygotować kadrę urzędniczą dla administracji państwowej, sądownictwa, notariatu i adwokatury. Ocena uzdolnienia zawodowego i przygotowania do służby publicznej zastrzeżona została wyłącznie dla niezależnych od akademii i uniwersytetów rządowych komisji egzaminacyjnych, które zrównoważyć miały liberalizm, wprowadzonej w 1848 r. w szkolnictwie akademickim, zasady wolności nauki i nauczania.

W środowiskach uniwersyteckich postrzegano rządowe komisje jako wyraz nieufności wobec uczelni. Bezzasadność takiego uregulowania systemu egzaminacyjnego w szkolnictwie uniwersyteckim dostrzegli również profesorowie Wydziału Prawa i Umiejętności Politycznych Uniwersytetu we Lwowie. W skierowanym

---

¹ W źródłach zarówno archiwalnych jak i drukowanych Komisja Rządowa Egzaminacyjna występuje pod różnymi nazwami.

² *Gesetze und Verordnungen für die k.k. österreichischen Universitäten zusammengestellt von H. Hankiewicz*, Krakau 1868, s. CLXXIX.

³ *Reichsgesetzblatt für Kaiserthum Oesterreich*, Jhg 1855, nr 172, s. 582–593. Tekst polski rozporządzenia w: *Dziennik Rządu Krajowego dla Okręgu Administracyjnego Krakowskiego*. R. 1855, Oddział 1, nr 185, s. 385–396.

w 1919 r. do Ministerstwa WRiOP memoriale stwierdzono, że udział tzw. komisarzy rządowych, mających prawo głosowania, jest przestarzałym zabytkiem polityki państwowej byleż Austrii, która rozbita na liczne kraje o rozbieżnych dążnościach narodowych, chciała tym sposobem wykonywać kontrolę nad publicznym nauczaniem, jako środkiem politycznym bardzo ważnym. Domagając się zmiany dotychczasowych przepisów, podkreślano wyraźnie, że egzamina z przedmiotów wykładanych na uniwersytecie wolne być winny od kontroli władz, dla których te egzamina są warunkiem przyjęcia do urzędu, gdyż Państwo Polskie, które do swych profesorów ma i może mieć pełne zaufanie, nie potrzebuje rozciągnąć nad nimi takiego dozoru i zatrzymać anormalnego typu szkoły bez prawa egzaminowania⁴. Ministerstwo WRiOP podzielało tę opinię i w tym też kierunku zdążyły zmiany wprowadzane po 1919 r. w systemie studiów prawniczych.

Ustanowiona decyzją Ministerstwa Wyznań i Oświaty z 8 X 1850 r.⁵ Rządowa Komisja Egzaminacyjna dla przedsiębrania z uczniami prawa i administracji egzaminów teoretycznych w dwóch oddziałach, jednym ogólnym, drugim szczególnym prawno-administracyjnym (z podziałem na polityczno-prawny, administracyjny i sądowy), działała stosownie do postanowienia cesarskiego z 29 VII 1850 r., obwieszczonego w rozporządzeniu ministerstwa z 30 VII 1850 r.⁶ Zgodnie z rozporządzeniem Ministerstwa Wyznań i Oświaty z 16 IV 1856 r. organizacja komisji uległa o tyle zmianie, że powołano trzy oddziały egzaminacyjne (historyczno-prawny, nauk politycznych i sądowy)⁷. W tym kształcie organizacyjnym komisja przetrwała do 31 XII 1932 r.

Działalność komisji normowały ogólne rozporządzenia i szczegółowe instrukcje o organizacji wewnętrznej, procedurze egzaminacyjnej, zakresie uprawnień i obowiązków. Niezawisłość Komisji Rządowej od uniwersytetu wyrażała się w bezpośredniej zależności od Ministerstwa Wyznań i Oświaty w Wiedniu, a od 3 XI 1918 r. od Ministerstwa WRiOP w Warszawie, które wykonywały nad nią ogólny nadzór, mianowały członków, udzielały ścisłych instrukcji i wytycznych, przyjmowały sprawozdania oraz zabezpieczały za pośrednictwem urzędów lokalnych (Namiestnictwa we Lwowie lub starostwa w Krakowie) działalność komisji pod względem administracyjno-materialnym (lokal, obsada osobowa, kancelaria, wynagrodzenia dla członków itp.).

---

⁴ Arch. UJ, syg. WP II 554: odpis uchwały grona profesorów Wydziału Prawa i Umiejętności Politycznych Uniwersytetu Lwowskiego z 4 XI 1919 r.

⁵ Arch. UJ, syg. S II 661: pismo krakowskiej Komisji Gubernialnej z 22 X 1850 r. do Uniwersytetu Jagiellońskiego w sprawie pomieszczenia dla komisji.

⁶ *Dziennik Powszechny Praw Państwa i Rządu dla Cesarstwa Austriackiego*, R. 1850, poz. 327, s. 1369–1381.

⁷ *Reichsgesetzblatt für Kaiserthum Oesterreich*, Jhg 1856, nr 54, s. 193–204. Tekst polski rozporządzenia w: *Dziennik Rządu Krajowego dla Okręgu Administracyjnego Krakowskiego*, R. 1856, Oddział 1, Nr 59, s. 105–117.

Komisja działała pod honorowym przewodnictwem *pierwszego prezesa*. Pod względem organizacyjnym dzieliła się na dwa oddziały, od 1856 r. — na trzy oddziały. Każdy z nich stanowił właściwie odrębną jednostkę administracyjną z własnym prezydium. Oddział miał prawo używania urzędowej pieczęci, prowadził własną kancelarię oraz załatwiał we własnym zakresie wszystkie czynności związane z procedurą egzaminacyjną, kontaktując się bezpośrednio z odpowiednimi szczeblami administracji państwowej. W celu omówienia spraw oddziały mogły odbywać posiedzenia pod przewodnictwem prezesa oddziału sądowego.

Austriackie Ministerstwo Wyznań i Oświaty silnie akcentowało rządowy charakter prawniczych komisji egzaminacyjnych i ich formalno-organizacyjną niezależność od uniwersyteckich wydziałów prawa. Położył na to wyraźny nacisk L. Thun przestrzegając, żeby owa *Staatscommission* nie przekształciła się z czasem w uniwersytecką *reine Studiencommission*. Zgodnie z tymi zasadami uniwersyteccy profesorowie prawa w czynnościach komisji mogli brać udział tylko jako *rządowi komisarze egzaminacyjni*, a nie jako przedstawiciele uniwersytetów. Powoływał ich imiennie minister na trzyletnią, a następnie pięcioletnią kadencję. Egzaminatorzy podejmowali swoje czynności po złożeniu ślubowania.

W oddziale historyczno-prawnym komisji krakowskiej zasiadali wyłącznie profesorowie Wydziału Prawa UJ, m.in.: Józef Brzeziński, Stanisław Estreicher, Stanisław Kutrzeba, Bolesław Ulanowski, Stanisław Wróblewski, Fryderyk Zoll sen., Fryderyk Zoll jun., a z Wydziału Teologicznego UJ: ks. Tadeusz Gromnicki i ks. Józef Pelczar. W skład egzaminatorów oddziału sądowego i oddziału nauk politycznych wchodził oprócz profesorów UJ również znani sędziowie sądów krakowskich, prokuratorzy i adwokaci, wyżsi urzędnicy skarbowi, jak również przedstawiciele administracji państwowej i samorządowej m.in.: Tadeusz Beresiewicz, Tadeusz Bujak, Kazimierz Czyszczonek, Kazimierz Gałziński, Józef Jasiński, Michał Koy, Juliusz Leo, Henryk Matusiński, Teofil Matusiński, Leon Mendelsburg, Julian Morelowski, Józef Panek, Juwenal Rozwadowski, Alfred Schlichting, Edward Schnayder, Jarosław Stebelski, Ferdynand Weigel, Ferdynand Wilkosz⁸.

Udział fachowców i prawników-praktyków miał zapewnić komisji rządowej niezawisłość wobec uniwersytetów, egzaminy zaś — przed *akademicką jednostronnością*. Ministerstwo Wyznań i Oświaty domagało się, żeby egzaminy sądowe i polityczne odbywały się publicznie, w zasadzie poza obrębem uniwersytetów, w gmachach urzędów państwowych. Podkreślano, że mają one na celu stwierdzenie *czy kandydat opanował cały przedmiot egzaminu i nabył dostatecznego formalnego wykształcenia prawniczego oraz przyswoił sobie biegłość w prawniczym myśleniu*; nie chodziło natomiast o kontrolę erudycyjnych szczegółów *właściwych*

---

⁸ Arch. UJ, syg. S II 661 i WP II, 550—554: liczne pisma powołujące prezesów i członków komisji; *Dziennik Urzędowy Min. WRiOP*, R. 2: 1919, s. 366—367: nominacje członków oddziału sądowego i oddziału nauk politycznych na okres 1919/20—1923/24.

tylko jakiejś powadze, lub które znaleźć można tylko w jakiejś specjalnej naukowej książce⁹.

W myśl instrukcji z 20 VI 1856 r. i 23 IX 1896 r.¹⁰ każdy z oddziałów egzaminacyjnych posiadał pełną samodzielność, ograniczoną jedynie w przypadku egzaminu historyczno-prawnego uprawnieniami dziekana Wydziału Prawa. Ogólne kierownictwo należało do prezesa komisji. Czuwał on z urzędu nad zgodnym z regulaminem przebiegiem poszczególnych sesji egzaminacyjnych, wyznaczaniem składów komisji, przyjmowaniem zgłoszeń kandydatów i wyznaczaniem terminów egzaminów, wydawaniem świadectw, prowadzeniem protokołów, składaniem sprawozdań z przebiegu sesji itp. Uprawnienia prezesa komisji krępowały bardzo drobiazgowo zalecenia i wskazówki odnośnie np. składu poszczególnych komisji egzaminacyjnych, terminów reprobacyjnych, opłat egzaminacyjnych itd. Praktyczne doświadczenie bardzo się przydawało, stąd prezesi pełnili obowiązki nierzadko po kilkanaście lat, nawet po przejściu na emeryturę.

W latach 1850–1920 parokrotnie rozszerzano program studiów prawa, a w związku z tym powiększono zakres wymagań obowiązujących przy egzaminach państwowych. Kandydaci do służby publicznej musieli początkowo składać następujące egzaminy przed egzaminatorami oddziału ogólnego: filozofię prawa, politykę administracji wewnętrznej, ekonomię narodową, politykę finansową, powszechną i austriacką statystykę oraz ogólny rys historii powszechnej i austriackiej. Przed egzaminatorami oddziału specjalnego polityczno-prawnego zdawano: austriackie prawo polityczne, administracyjne i finansowe oraz prawo kościelne. Przed egzaminatorami oddziału specjalnego sądowego zdawano: austriackie prawo karne i postępowanie karne, austriackie prawo cywilne, handlowe i wekslowe oraz postępowanie w sprawach spornych i niespornych¹¹.

Rozporządzenie Ministerstwa Wyznań i Oświaty z 2 X 1855 r. (wydane na podstawie postanowienia cesarskiego z 25 września tr.) *o uregulowaniu studiów prawa i nauk politycznych na austriackich uniwersytetach i akademiach prawnych*¹² wprowadziło obowiązek złożenia ze skutkiem należytym, pod koniec, względnie po ukończeniu czwartego a najpóźniej piątego półrocza studiów, egzaminu z prawa rzymskiego i kanonicznego, oraz historii państwa i prawa Niemiec i Austrii. Egzamin składany za zezwoleniem dziekana przed rządową komisją oddziału historyczno-prawnego miał do pewnego stopnia charakter uniwersytecki, zwłaszcza w latach 1856–1894, ponieważ od jego pomyślnego wyniku,

⁹ *Dziennik Ustaw Państwa dla Królestw i Krajów w Radzie Państwa Reprezentowanych*, R. 1896, Nr 183, s. 567–573; toż częściowo w: K. Kumaniecki *Zbiór najważniejszych przepisów uniwersyteckich*, Kraków 1913, s. 245–247.

¹⁰ *Sammlung der für die österreichischen Universitäten giltigen Gesetze und Verordnungen...* von Georg Thaa, Wien 1871, s. 383–401; *Dziennik Ustaw Państwa...*, R. 1896, Nr 183, s. 567–573.

¹¹ *Powszechny Dziennik Praw Państwa i Rządu dla Cesarstwa Austriackiego*, R. 1850, Nr 327, s. 1370: § 2 *rozporządzenie z 30 VII 1850 r.*

¹² Zob. przypis 3.

zależało zaliczenie piątego i następnych półroczy studiów, a więc praktycznie zależało przyjęcie na trzeci rok studiów, a nadto egzamin ten do 1920 r. stanowił jedyny *urzędowy dowód* odbywania regularnych studiów.

Fakultatywny charakter miały natomiast pozostałe *egzaminy teoretyczne prawnicze*. Kandydaci pragnący się poświęcić *szluzbie rządowej na zasadzie tych studiów prawniczych i politycznych, nie nabywszy doktoratu*, mogli przystąpić w ostatnich sześciu tygodniach ósmego półrocza do egzaminu przed komisją oddziału sądowego. Do zakresu egzaminu należało: austriackie prawo cywilne wraz z prawem handlowym i wekslowym, procedurą cywilną i postępowaniem niespornym, oraz prawo karne austriackie z procedurą karną. Po ukończeniu czterech lat studiów należało zdawać przed komisją oddziału nauk politycznych egzamin ze znajomości statystyki austriackiej, ekonomii narodowej i skarbowości.

Rozporządzenie z 1 VIII 1885 r. (wydane na mocy postanowienia cesarskiego z 26 VII 1885 r.)¹³ wprowadziło o tyle istotne zmiany, że kandydatom, którzy nie zdali egzaminu historyczno-prawnego zabroniono dokonywać wpisu *na przedmioty trzeciego roku prawa*, a nawet nakazano uczęszczać, *w ciągu roku następującego po oddaleniu*, na wskazane przez komisję egzaminacyjną wykłady przedmiotów niezaliczonych. Postanowiono także, że egzamin sądowy — a od 1855 r. — egzamin z umiejętności politycznych — można było składać dopiero po uzyskaniu absolutorium, które w myśl rozporządzenia z 3 IV 1856 r. miało na wydziałach prawa nieco inny charakter niż na pozostałych uniwersyteckich fakultetach.

Główne postanowienia rozporządzeń z lat 1855 i 1885 utrzymała ustawa z 20 IV 1893 r. *o odbywaniu nauk prawno-politycznych i o zdawaniu z nich egzaminów państwowych* (rozporządzenie wykonawcze z 24 grudnia tr.)¹⁴. Uchylając przepis o obowiązkowym charakterze egzaminu historyczno-prawnego, zezwolono na jego składanie najwcześniej w pierwszym miesiącu czwartego półrocza; natomiast egzamin sądowy i polityczny — w dowolnej kolejności, dopuszczając możliwość składania jednego z nich nawet pod koniec ostatniego semestru studiów. Zwiększono przy tym ilość przedmiotów egzaminacyjnych o austriackie prawo prywatne, austriackie i powszechne prawo państwowe oraz ponownie o naukę administracji i austriackie prawo administracyjne zamiast statystyki austriackiej. Postanowiono wówczas, że egzamin z prawa niemieckiego obejmować ma historię źródeł prawa oraz historię i system prawa prywatnego, zaś historia państwa austriackiego obejmuje historię ustroju państwa i historię prawa publicznego. Wyraźnie podzielono więc studia prawnicze na dwie części: pierwszą — historyczno-prawną oraz drugą — sądową i polityczną. W ich obrębie zezwolono na dowolną kolejność wykładów, co odebrano jako wyraźną liberalizację trybu studiów.

¹³ *Dziennik Ustaw Państwa ...*, R 1885, nr 109, s. 260–261.

¹⁴ *Tamże*, R. 1896, nr 183.

Ministerstwo WRiOP rozporządzeniem z 25 IX 1919 r. dokonało zasadniczych zmian w *porządku studiów i egzaminów prawniczych*. W egzaminie historyczno-prawnym wprowadzono prawo zachodnio-europejskie zamiast prawa niemieckiego, zaś historię ustroju Polski zamiast historii ustroju Austrii, przydając jako przedmiot obowiązkowy dawne polskie prawo sądowe. Duże zmiany wprowadzono w egzaminach: sądowym i politycznym, zmieniając obowiązujące dotąd austriackie prawodawstwo na *odnośne nauki prawnicze z uwzględnieniem ustawodawstw obowiązujących na terenie Polski*¹⁵.

Ustawa o szkolnictwie akademickim z 13 VII 1920 r., zapowiadając w artykule 112 likwidację egzaminów rządowych, zezwalała na ich składanie w dotychczasowym trybie (do 15 IX 1926 r.) słuchaczom, którzy podjęli studia przed 15 IX 1920 r. Decyzja ta pozostawała w związku ze zmianą dotychczasowego systemu *organizacji studiów prawnych w uniwersytetach państwowych*, która wprowadziła dyplom magistra praw jako dowód ukończenia studiów. Praktyka dnia codziennego dwukrotnie skłoniła Ministerstwo WRiOP do przedłużenia działalności Rządowej Komisji Egzaminacyjnej dla prawników. Nastąpiło to na mocy ustawy z 23 VII 1926 r. (do 21 XII 1928 r.) i noweli do niej z 22 I 1929 r. (do 30 VI 1930 r.; w drodze szczególnych wyjątków do 31 XII 1932 r.). Komisja krakowska traciła jednak na znaczeniu, ograniczając w schyłkowym okresie swoje czynności tylko do uznawania (*nostryfikacji*) egzaminów rządowych złożonych przez kandydatów jeszcze przed 1919 r., głównie w Wiedniu i Pradze¹⁶.

I. 2. Kancelaria i opis zespołu

Organizacja kancelarii Komisji Rządowej Egzaminacyjnej opierała się na instrukcjach Ministerstwa Wyznań i Oświaty z 20 VI 1856 r. i 23 IX 1896 r.¹⁷ Ze względu na stosunkowo niewielki, w dużym stopniu czysto manipulacyjny zakres czynności kancelaryjnych, nie zachodziła konieczność prowadzenia wyspecjalizowanego i rozbudowanego sekretariatu. Ograniczono się zatem do przydzielenia komisji pomieszczenia biurowego i przyznania pewnych kwot na wydatki rzeczowe i biurowe. W Krakowie czynności manipulacyjne w poszczególnych oddziałach komisji pełnili pracownicy administracji uniwersytetu, otrzymując za to specjalne wynagrodzenie¹⁸. Do ich obowiązków należała rejestracja pism, przepisywanie dłuższych elaboratów i sprawozdań, opracowanie rejestrów i indeksów, oraz opieka nad registraturą aktową. Rozliczenia finansowe, a więc pobór taks egzaminacyjnych, rozdział wynagrodzeń za egzaminy i kontrolę wydatków pieniężnych przyznawanych na cele biurowe, prowadzone były przez

¹⁵ *Dziennik Urzędowy Min. WRiOP RP*, R. 1919, s. 322–323, poz. 7.

¹⁶ *Dziennik Urzędowy RP*, R. 1920, poz. 494, s. 1277–1294; R. 1924, poz. 678, s. 1017–1018; R. 1926, poz. 536; s. 1036; R. 1929, poz. 87, s. 224.

¹⁷ Zob. przypis 10.

¹⁸ Arch. UJ, syg. WP II 106: pisma w sprawie wynagrodzeń.

uniwersytecką kwesturę. Protokoły egzaminacyjne wypełniali egzaminatorzy, a wydawanie świadectw należało do obowiązków prezesa odpowiedniego oddziału.

Początkowo oddziały komisji mieściły się w lokalu krakowskiego urzędu gubernialnego prowadząc wspólny dziennik podawczy. Zapewne w 1856 r. oddziały założyły własne registry. Akta po zarchiwizowaniu należało oddać *do registry władzy politycznej krajowej*¹⁹, czyli przekazać do krakowskiego starostwa. Każdy oddział prowadził odtąd własny *protokół egzaminu* oraz *protokół prezydialny* (dziennik podawczy). Registry aktową przechowywano w układzie numeryczno-chronologicznym, przy czym do protokołów egzaminacyjnych sporządzano alfabetyczne indeksy. Materiały te uzupełniały sprawozdania przesyłane do Ministerstwa Wyznań i Oświaty, oraz sumariusze akt prawnych, instrukcji, zarządzeń, a także zachowane tylko częściowo wykazy wynagrodzeń dla egzaminatorów.

Objęte niniejszym inwentarzem akta Komisji Rządowej Egzaminacyjnej dla prawników stanowią tylko pewien fragment zespołu archiwalnego, którego losów nie udało się odtworzyć. Akta z lat 1850–1856 znajdowały się w kancelarii komisji, która początkowo mieściła się w lokalu zachodniogalicyskiej komisji gubernialnej w Krakowie. Próba odnalezienia ich w zbiorach Archiwum Państwowego w Krakowie zakończyła się niepowodzeniem. Akta z okresu późniejszego przechowywano w dziekanacie Wydziału Prawa UJ, skąd przekazano je w latach 1951–1952 do Archiwum Uniwersytetu Jagiellońskiego.

Po przeprowadzeniu w 1995 r. gruntownej rewizji zespołu utworzono 53 jednostki inwentarzowe o łącznej długości 1,85 mb. Ze względu na ścisłą łączność egzaminów rządowych — zwłaszcza historyczno-prawnych — z uniwersyteckimi studiami prawniczymi, materiały komisji uzupełniają akta znajdujące się w zespole Wydziału Prawa (syg. WP II 550–555).

---

¹⁹ *Dziennik Ustaw Państwa ...*, R. 1896, nr 183, s. 567–573: § 3.